

Selyem Zsuzsa

KRISTÓF ÉS A FEKETE KUTYA

Állati és emberi ínség a Párhuzamos történetek Margitsziget-fejezeteiben

„Az volt az igazság, hogy nekem erre a kutyára nagyobb szükségem lehetett, mint neki rám, ezt azonban nem láttam be” – mondja Kristóf a *Párhuzamos történetek* legsötétebb fejezeteinek egyikében. (Nádas Péter: *Párhuzamos történetek*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2005. II. kötet, 99. – a továbbiakban PT) Demén Kristófot megmagyarázhatatlanul vonzza a Margitszigeten éjszakáról éjszakára megismétlődő szexuális rituálé; ezzel párhuzamosan pedig az öngyilkosság a Margitszigetet érintő egyik vagy másik hídról.

Az orgiába – a híd felé indulva – belesodródik, eksztatikus állapotba kerül, majd a földre, az emberi exkrementumok közé, boldogan; a hídon viszont egy kutya megakadályozza a halálát (megmenti az életét).

Egy kutya menti meg annak az egyetlen szereplőnek az életét, akivel az elbeszélő azonosul? Hogyan lehetséges ekkora szerepet bízni egy kutyára? Meddig – és miért egészen a falig? – megy el a konvencióktól szabadulni vágyó ember az önfeladásban, a közösben való feloldódás iránti vágyában? Hogyan lehetséges, hogy személyes ragaszkodásra ebben a Nádas látta világban egyedül az a kóbor kutya képes?

Ezek a kérdések foglalkoztattak egy olyan aktuális világérzékeléssel összefüggésben, amely a nonhumán élőlényekhez való emberi viszonyulást – egészen apró kivételektől eltekintve – az ignoráns kegyetlenségben látja megnyilvánulni. Az aktuális világérzés persze hosszú évszázadok gondolkodásmódjának és szokásjogának eredménye, egy dominanciára törő, hierarchiára épülő, kettős mércét alkalmazó és privilégiumokat eredményező hatalmi propagandáé, miszerint a piramis legtetején a racionális, jómódú, szabad, fehér férfi ül, akinek az alsóbb szintek felé egyre kevesebb felelőssége van, s lent, *a dolgokat* már kénye-kedve szerint használja. Nádasnál olvastam a megvilágító összefüggést: „A kísérleti *állatok szenvedése* azért lassan átszivárog a leleményesen megmentett emberi életekbe.”

Valamikor 1960 nyarának egyik éjszakáján három esemény történik ugyanabban az időben, egymáshoz és a Dunához viszonylag közel: Kristóf a Margitszigeten, férfiak kontingens szexuális kapcsolatain keresztül próbálja megérteni és megtapasztalni az emberi vágyakat; Gyöngyvér és Ágost egy Pozsonyi úti, hatodik emeleti cselédszobában élik át a szerelmi elragadtatást; Arnót Irma, Huber Médi, Dobrovan Bella Szapáry Máriánál kártyáznak (a csodaszép, agyvérzéstől lebénult, emberi hangjaiban az „I don't know”-ra redukált Koháry Elisa nyüsztéseitől kísérve). Mi viszont most kíséjük Kristófot, ő is nyüszt – „Túl messzire mentem, nyüsztette magában, túl messzire.” (PT II.7.) – a Margitsziget flórájában menekül attól, ami vonzza őt, amit keres, valamit, ami biztosítaná őt arról, hogy a konvenciók pusztító hamisságán túl is van valami.

Kristóf ötödik éjszakáját tölti a Margitszigeten, egyre jobban tájékozódik a férfiak testbeszédében, szeme hozzászokott a sötéthez, megfigyel, iszonyodik és helyesel. Az óriást keresi, aki hatalmas testével, mosolyával lenyűgözte – viszont az első férfi, akihez valamennyire közel kerül, egy kistermetű matróz lesz. A matróz átfogja a derekát és – és újra csak a műmájer konvenció: „kerekre nyitott ajakkal úgy bámult fel rám, mint valami filmsztár a filmsztárra.” (PT II. 66.) Próbálja hát lerázni, közben megjelenik két civakodó ismerős az éjszakai orgiában, Königer Robika és Pisti. Pistitől összeszorul Kristóf gyomra, hiszen titokban évek óta vonzódott hozzá (és vice versa), ezért kezd el futni, nehogy felismerje őt ebben a helyzetben, menekülése közben pedig megfeledkezik a gyerekkora óta jól ismert kerítésről, és fölszántva sípcsontját felbukik. Ott, a földön fekvébe tisztázza magában, hogy ezek szerint ilyen az ember, éjszaka ezt műveli. Lihegést érez közvetlen közelében, és ott a fekete kutya.

„Az volt az első értelmes gondolatom, hogy a fekete hajú óriás alakult át fekete kutyává, a sátán kutyájává” (PT II. 98.) A ráció paródiájaként a valóságos állat előbb a vágy tárgyaként tűnik fel, majd szimbolikus állatként, az európai kultúrtörténet szerinti rossz, gonosz emanációjaként.

Ha az az ember létfeladata, hogy valami igazat végre megtapasztaljon, és ne pusztán a gépies látszat-dichotómiák konstruálta rettegésben evickéljen addig, ameddig bír, akkor a fekete kutya már akkor megmentette Kristófot, amikor még nem csinált semmit, csak szimatolta, csóválta a farkát, lelógó fülével csiklandozta, és árasztotta a szájából a korábban elfogyasztott emberi exkrementum szagát. Mindez ugyanis fényes bizonyítéka volt, hogy nem, nem az óriás epifániája

ő, nem is a sátán kutyája, hanem egy kutya, egy sima szőrű kóbor eb. Nem a vágy tárgya, sem pedig a büntudata oka, s főként nem az évszázadokon át ápolt vágy–büntudat manipulatíván rövidre zárt viszony megerősítője. S ha a fekete kutya csupán egy sima szőrű fekete kutya, akkor Kristóf megszabadult a rettegés konvenciójától.

Ennél az első találkozásnál jön rá, hogy neki nagyobb szüksége volt a kutyára, mint annak rá. Ahelyett, hogy azon kellett volna tovább tépelődni, hogy milyen megvetésre méltó helyzetbe hozta magát, meg hogy a gonosz játékszerévé vált, a csontozatáig lesoványodott kutya eszébe juttatja, hogy meg tudja őt etetni. Gyermekként ugyanis, amikor nagyszüleivel néhány hetet a margitszigeti szállodában töltött, kifigyelte az épület működését, így azt is tudja, hol tárolják az ételmaradékokat.

Az üzemi bejáratnál pár lépcsőt lefelé együtt lépdel Kristóf és a kutya, érdemes megfigyelni, hogyan jeleníti meg Nádas Péter három mondatban a különbözőést és a közösséget: „Nem csak a cipóm kopogott a lejárón, hanem a kutya tappancsai, a meredeken a körmei. Visszhangos zajt keltettünk a falak között. Néha megálltam, a kutya megállt velem, fejét fölvetette, figyeltünk, füleltünk, mindvégig a lábamnál maradt most.” (PT II. 100.)

A különbözőség megformálásának tétje a túlzó, széplelkűsködő, valójában felelőtlen és másokat kirekesztő azonosulás, összeolvadás elkerülése. Pontos szavakkal (cipő vs. tappancs, köröm), apró időbeli eltolódással (megálltam, a kutya megállt velem) jelzi. Ugyanakkor a többes szám első személyben ragozott igék révén minden mondatban ott van ember és állat közössége is. Mintha azt mondaná, hogy ebben a sötét, irracionális éjszakában, ahol a különféle hímtagokra kíváncsian az emberi közöst keresi Kristóf, ezzel az állattal megoldotta volna a schellingi összetartozás és szabadság kibékíthetőségét, a küszöb-állapotot, mely egyszerre különbözőség és közösség, „metafizikai értelemben vett szeretet”.

Az elbeszélés úgy folytatódik, hogy minden átmenet nélkül egy korábbi időszakról mesél, amikor Kristóf még gyerekként a nagyszüleivel ebben a szállodában nyaralt, és felidézi azt a kíméletlen hierarchiát, ahogyan a polgári szálloda működött. A *directrice* egyedül döntött és irányított, a személyzet az ő utasítására mindenkit rangjának megfelelően kezelte, le egészen a kaotikus „alsóbb régióig” (PT II.110), ahová a rendszabályok már el nem értek. A szálloda

ökonómiája (mint minden profitorientált intézmény) úgy volt kitalálva, hogy ha már teljesen zárt nem is lehet, mert részint éppen abból működik, hogy vendégeket fogad, részint pedig ehhez anyagok be- és kivitelére kényszerül, a polgári, elsősorban pénzügyi helyzet szerinti hierarchia révén mégis ki tudja zárni e hierarchia szerinti páriákat.

A koldusokat.

Azok, akik mégiscsak az ételmaradékokért jöttek, fölismerve a *directrice* jótékonyágának határait, udvariaskodtak egymással, türelmesen várokoztak, betartották a polgári etikettet. Nádas elbeszélője a hűség, alattvalói státusukat elégedetten elfogadó szobalányok szempontjából mutatja meg a kirekesztés ideológiai megalapozását: „A szobalányok pedig váltig mondogatták, hogy nálunk szerencsére alig vannak igazi koldusok. A *directrice* igen komolyan veszi, büdös vagy koszos embert, cigányt meg mindenféle részegyet nem tűr meg. Tőle állhat ott esőben, hóban, egy falatot nem ad neki. Nem is szabad róluk úgy beszélni, hogy koldusok. Neki a koldus se nézzen úgy ki, mintha koldus lenne. Ki nem állhatja az ilyen emberi roncokat. Senki ne mondja neki, hogy hideg vízben nem lehet mosdani.” (PT II. 103.) *A koldus* szó tabuizálásával szenvedélyesen ignorálja a probléma létezését, hogy bizony vannak koldulásból élő emberek. Létezésük szembesíthetne saját előjogaikkal, végső soron saját kiszolgáltatottságukkal, hiszen sokféle privilégium egybejárása, nem pedig személyes érdem, hogy éppen olyan anyagi körülmények között élek, amilyenek között élek; ha privilégiumaim egyik napról a másikra eltűnnének, vajon mi védene meg?

Az Oltó Szidónia nevű szobalány meséli el a gyerek Kristófnak, hogy az egyik idős nő (engedelmesen nem mondja ki a *koldus* szót, csak körülírja) valaha a szálloda legpompásabb lakosztályát bérelte, mint Pechl tábornok felesége és Bertolini őrnagy özvegye.

Mi lesz velem, ha eltűnik életemből Pechl tábornok és Bertolini őrnagy?

Visszatérve a *directrice* eszmefuttatásához, a *koldus* szó letiltása után következik az azonosság megtagadásának csele egy hamis hasonlat, egy parodisztikus önellentmondás révén: a koldus ne nézzen úgy ki, *mintha* koldus lenne. A sok reflektálatlan badarságra pedig jön, megállíthatatlanul jön az izzó gyűlölet, a megbélyegzés: ki nem állhatja az ilyen emberi roncokat.

A visszatérés a kutyás jelenethez már nem *megveteméssel* (Bagi Zsolt) van megoldva, amitől az olvasót szédülés foghatja el, hanem egy időhatározóval tisztázza a viszonyokat:

„Azóta tényleg sokminden megváltozott, a kutyát mégis sikerült megetetnem.” (PT II. 108 – kiemelés tőlem, S. Zs.) Alaposan leírja a szeméttároló állagát, szagát, a kutya habzsolását, majd rázárja az ajtót. Nem akarja Kristóf, hogy kövesse őt, és azért nem, mert a fájdalmat nem akarja, ami abból fakad, hogy megszerette a kutyát.

A kutya megszeretésének bevallásával kitágítja (és szeretetének indokolatlanságát, talán indokolhatatlanságát is gondosan felsorolja) a megszeretett lények halmazát: ott van az óriás (aki talán írni-olvasni se tud), Oltó Szidónia (a hónaljszagával), Mózes Gyöngyvér (a körömlakkjának illatával), Bondor Ilona (a vörös szeplőivel), és közöttük van egy felhő is, minden jelző nélkül. Vicces, önironikus felsorolás, a gyöngeség pátoztalanított beismeréseként érzékeltetve. Arról nem szól egy szót sem, hogy miért volna ez gyöngeség, hanem megy tovább a maga fekete humorával, hogy mielőtt az Árpád hídról leugrana és belefojtaná magát a Dunába, még szomját csillapítsa és vizeljen is egyet. A férfitécében történik meg vele az a szótlan rituálé, amelynek során egymás ismeretlen társaságában, minden érzelmi vonatkozás nélkül a sok férfi elélvez. Razzia érkezik (valószínűleg az óriás segédje, ifj. Balter Gyula teljesítette szolgálatát, és jelentette a tiltott tevékenységet a hatóságoknak), Kristóf megússza ugyan, de azt, hogy az óriás otthagya őt, halálként éli meg. A második kötetben többé már nem is kerül elő sem az óriás, sem a kutya, Kristóf Vay Klárának kezd udvarolni.

A harmadik kötet *Anus mundi* fejezetében újra ott vagyunk az Árpád hídon meg a Pozsonyi úti cselédszobában – a két szál itt úgy össze van fűzve, hogy vannak mondatnyi bekezdések, amelyek ugyanúgy vonatkoznak Gyöngyvérre, mint Kristófra. A kutya fut Kristóf után a hídon, Gyöngyvér fejben énektanárnőjével vitázik; Kristóf gyorsít léptein és nem fordul hátra, Gyöngyvér tyúkólba zárt, fához kötözött gyermekkorával vitázik; a kutya nemcsak hogy utoléri Kristótot, hanem meleg nyelvvel végig is nyalja az arcát, Gyöngyvér Szemzöné szavait idézi fel. Itt a duettbe bekapcsolódik a Szemzöné–Madzar szerelmi szál, amit követ a Madzar–Bellardi szerelmi szála és a közös felelősségük a folyó felé hajló fa ágán olvasó Gottlieb fiú halálában, ami után Gyöngyvér kiénekleli végre tisztán a fisz hangot, föláll a zongorától, hogy odavigye Ágostnak a plédet, mire minden átmenet nélkül a kutya újra Kristófra ugrik, nyalja az arcát, azt hiszi, játszani fognak. (PT III. 66)

400 lap után folytatódott a jelenet, de már nem egyes szám első személyben meséli Kristóf, hanem harmadik személyben, egyik olyan alaptörténeteként, amit hiába szerelmesek egymásba, nem mondhat el Klárának: „Csak azt sajnálja, amiről aztán szintén nem beszélhetett a nőnek, hogy a fekete kutya miatt nem volt ereje levetkőzni a megfelelő pillanatban. Az idegen húggyal és idegen gecivel átítatott ruháit nem hajíthatta le a hídról és nem ugrott a Dunába utána.” (PT III. 465)

Mintha az emberi szavak azonnal hoznák magukkal az erőszakos hatalmi propagandát: mikor Kristóf meggondolja magát, és mégis elmondja Klárának, hogy a Dunába akart ugrani, azt a vallásos, terrorizáló terminológiát használja, amitől a valóságban a valóságos fekete kutya felszabadította: „talán a véletlen vagy maga az ördög tartotta vissza” (PT III. 465.)

A stigmatizálást, sztereotipizálást, rákódolást hordozó szavakkal szembe lehet szállni némasággal (a derűt árasztó óriás egy árva szót nem szól a több mint 1500 oldalnyi regény folyamán), és alapos, reflektált, részletes körülírással is szembe lehet szállni. Nádas ez utóbbival emancipálta (szabadította ki a sztereotípiákból) a magyar irodalmat.

Kristóf szerencsére tovább meséli Klárának az Árpád hídi jelenetet, és a részletekben újra a valóságos kutya jelenik meg örömeivel, farkcsóválásával, éktelen ugatásával. Terhes volt ez számára, meg akart szabadulni tőle, fölemelte, és megpróbálta a korlát fölött a Dunába dobni, hogy utána nyugodtan ő is beugorhasson. De a kutya „megpillantotta maga alatt a mélységet” (PT III. 467), körmeivel Kristóf vállába kapaszkodva ellökte magát, és nyüszítve visszamenekült a Margitszigetre.

Az elbeszélő elmondja még azt, amit Kristóf Klárának már nem, hogy Kristóf folyton hallotta a kutya nyüszítését, feküdt az aszfalton, ordítva zokogott, hogy ne hallja, de hiába.

Talán mert a 848 lappal korábbi saját nyüszítését hallja. „Közös az, ahonnan elindulok: ugyanoda érkezem.” A regény Parmenidész-mottója ezen a szinten valóságossá, konkrétá válik (megtestesül) a különbözők közösségében.